

Amaç-Araç Karşıtlığında İnsan Yaşamı: Adam Şenel Ütopyaları*

Mehmet ARI

Dr. Öğr. Üyesi

Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID: 0000-0002-4511-6811

mehmetari2002@gmail.com

Öz

Sınıflı toplumların ortaya çıktığı günden bu yana, iktidarın uygulanmasına tabi olan birey ve topluluklar, iktidarla karşı karşıya gelen “yönetilenler” kategorisini oluşturur. Bu çerçevede yönetilenlerin rızasını kazanmak iktidarın meşruiyet zemini olarak ortaya çıkar. İktidarın meşruiyetinin yeniden üretiminin temeli olarak aile/evlilik kurumunun sorgulandığı *Teleandrogenos Ütopyasında Evlilik Hayatı* eseri ile insan-doğa, insan-insan ve sınıf ilişkilerinin ele alındığı *Ozmos Kronos* ütopyaları örneklerinde “yönetim ve yaşamın otorite karşısındaki anlamı” değerlendirilecektir. *Teleandrogenos Ütopyasında Evlilik Hayatı* eserinde “erkeğin konuştuğu yerde kadın susar, cinslerarası savaş, kadınların ayaklanması” gibi paragraflar üzerinden bu ilişkiler ortaya konacaktır. *Ozmos Kronos* adlı eserde ise “biyoteknolojik devrim, kadın erkek ilişkileri ve efendi-köle ilişkileri” gibi kavramlaştırmalar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ütopya, Aile, Meşruiyet, İktidar.

* 30 Kasım 2017 tarihinde 15. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresinde sunulmuş tebliğin geliştirilmiş biçimidir.

The Human Life In Contrast Purpose- Instrument: Adam Şenel Utopias

Abstract

Since the class society appeared in human history, the individual and communities that have been subjected to the exercise of power have formed the category of "the ruled". In this connection, to get the consent of the ruled has been an essential factor for the ruling class to gain legitimacy. This essay analyses Teleandrogenos Ütopyasında Evlilik Hayatı, an utopia which explores the role of marriage as a social institution in the reproduction of the legitimacy of the ruling class, and Ozmos Kronos, another utopia in which the relationship between man and nature, man and man, and also the class relations are discussed, and through these two works it focuses "the meaning of life when faced with authority. The essay aims at attracting attention to these relations while reviewing the paragraphs titled "When Men speak, Women Have to Remain Silent", "The Battle Between Sexes", "Women's Revolt" in Teleandrogenos Ütopyasında Evlilik Hayatı, and also exploring the conceptions such as "bio-technological revolution", "the relations between man and woman", "the relations between master and slave" as they are exposed in Ozmos Kronos.

Keywords: Utopia, Family, Legitimacy, Power.

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu, 1968-1993 tarihlerine denk düşen yayın tarihleriyle yirmi beş yıla yayılan planlı bir çabanın ürünü olarak görülen iki ütopyik denemenin değerlendirilmesidir. Yazarın 25 yaşından başlayarak 25 yılda bir yazmayı planladığı üç ütopya vardır: Birincisi 25 yaşında, ikincisi 50 yaşında ve üçüncüsü ise 75 yaşında yazılmış ve yazılacak üç ütopyik deneme.

Üçüncü kitap için yazar, ikinci kitapta kendisi için yazdığı “kim bu Adam Şenel” adlı özyaşam öyküsünün sonunda şunları yazmaktadır: “Ölümü yetmiş beşinden önce gelmezse, adını Pesimus Pesimismus koyacağı ‘son’ yapıtında, birikimini yaşam deneyiminin vargılarını ve düşün deneyiminin yargılarını ekleyerek (birilerince ve kendince sorgulama tasasına takılmaksızın) olduğu gibi gelecek kuşaklara aktarabilmek umuduyla YAŞAMAKTA.” (Şenel, 2009, 190).

Bu iki ütopyik denemeyi değerlendireceğim bu çalışmada; yazarın vurgulu bir şekilde öne çıkardığı amaç-araç ilişkisini göz önünde tutarak, aile/evlilik, üretim ilişkileri, ihtiyaç (gereksinim) ve arzu (tutku) temaları etrafında dolaşılacaktır.

Öncelikle yazım tekniği açısından seçilmiş olan ütopya tarzının yaygın bilinen özelliğinden ayrılmaktadır. Ütopya veya distopya şeklinde ortaya çıkan metinlerde gelecekte olabilecek olumlu veya olumsuz bir yaşam tasarlanmaktadır. Oysa bizim ele alacağımız çalışmalarda bugün diliyle geçmiş eleştirisi yapılmaktadır.

Ütopyacı sosyalizm betimlemesiyle ütopyayı yeren, eleştiren bir düşünce geliştiren Marx-Engels’ten önce ütopya olumlu bir anlam taşımaktaydı. Ütopya ve bilim karşıtlığı kuran yazarlar kendileri de ütopya yazmakla suçlanmışlardır.* Ütopya’nın hayranlık uyandıran bir ülke olarak ortaya çıkmasıyla, ütopya kavramının ortaya çıkması aynı düşünürün başarısıdır. Ütopya kavramıyla özdeşleşen düşünür Thomas More’dur. 1516 yılında ilk defa Latince olarak yayınlanan ve ölümünden sonra İngilizce’ye çevrilen Ütopya üzerine sayısız çalışma yapılmıştır ve yapılmaya devam edilmektedir. Katolik kilisesine karşı Protestanlık inancının (düşüncesinin) geliştirilmesinin dinde Reform sayıldığı bir Avrupa’da, More Katolik inançlarından vazgeçmeyi reddederek, kralın İngiliz kilisesinin başı olarak kabul eden Parlamento kararını kabul etmemiştir. Act of Supremacy’nin Tanrı’nın yasasına aykırı olduğunu belirtmiştir (Ağaoğulları & Köker, 2004: 218-219).

Burada belirtmeye çalıştığım iki nokta vardır: 1) Ütopya’nın Thomas More ile başlaması tartışması; 2) Ütopya’nın Katolik dinsel düşünceye karşı geliştirilen eleştirilerden bağımsız olarak, kralın otoritesine ve keyfiliğine yöneltilmiş bir eleştiri olması arasındaki çelişkilerdir.

* “Marx ve Engels kendi kuramlarının bilimsel olduğunu iddia etse de hakikat şudur: Hem Marx’ın hem de Engels’in düşüncesi geleceği işaret etmesi ve özgürlük, istikrar ve mutluluğa dair umut vaat eden imgeler sunması bakımından açık ve net bir biçimde ütopyacıydı”. (Vieira, 2017: 17)

Birinci nokta Ütopya'nın yazılmasından bin yıla yakın bir zaman önce Platon tarafından yazılan ilk sistemli ütopya sayılabilecek olan Devlet kitabının varlığıdır (Yalçınkaya, 2004: 1). Bu noktada Devlet'te karşımıza çıkan ütopyanın mükemmeliyetçiliği bir sorun oluşturmaktadır. Çünkü gerçekleşmeyecek kadar mükemmeliyetçidir. Örneğin Jean Jacques Rousseau'nun, demokrasi ancak tanrılardan oluşacak bir yurttaşlar topluluğunda gerçekleşebileceği düşüncesini anımsayabiliriz. Platon'un Devlet'inde yurttaşlar (koruyucular) bir ütopyaı gerçekleştirmek üzere var olmakta, yetiştirilmekte, eğitilmekte ve ancak buna uygun oldukları için yaşamaya değer bulunmaktadır. Buna bağlı olarak yurttaşlar tek tek mükemmelleştirilemeyeceğinden hareketle bir kişinin yani filozof-kralın mükemmelliğiyle yetinilmektedir. Buradan yola çıktığımızda, More'dan önce kurulan ütopyanın bir kişinin mükemmelliğine bağlandığını görürüz. Her şeyi bilen, tanımlayan bir kişinin varlığı More'un ütopyasıyla örtüşmez. "More, halkı siyasal yaşamın içine sokarak ve 'bazı sorunlar bütün ada halkının önüne getirilir' deyişiyile referandum olgusuna sistemde yer vererek demokrasi anlayışına epey yakın düşünceler ortaya koymuştur"(Ağaoğulları & Köker, 2004: 235).

İkinci noktaya baktığımızda, dinsel gelişmelerle ilgili olarak söz ettiğimiz Reform hareketinin tam karşısında yer alan More'un özgürlükçü tutumlara sahip mutlu bir halkın ütopyasını kurduğunu görüyoruz. Şimdi More'un ütopya kavramını kullanımına ilişkin değerlendirmelere bakabiliriz.

"Thomas More'un ortaya attığı ütopya (utopia) sözcüğünün kökeni Yunancadır; U-topos. Yer anlamına gelen topos sözcüğünün önüne yok anlamını içeren ou olumsuz takısının getirilmesiyle oluşturulmuştur"(Ağaoğulları & Köker, 2004: 211).

Ancak Yunancada bu kullanım ütopyanın tek biçimi değildir. Yer sözcüğünün önüne getirilen bir başka ek olan eu sözcüğün anlamını değiştirmektedir. Bu ikili anlamdan birincisi outopos "yok yer", "olmayan yer" anlamına gelirken, ikincisi eutopos "iyi yer" "mutlu yer" anlamına gelmektedir. "Kısacası More, yarattığı ütopya sözcüğü ile imgelem ürünü olan, yani hiçbir yerde bulunmayan mutlu bir toplumu dile getirmek istemiştir"(Ağaoğulları & Köker, 2004: 211).

Ütopyanın ve ütopyacının özellikleri konusunda farklı çalışmalarda belirtilen görüşlere kısaca değinelim. "Ütopyacı, yaşadığı duruma alışma ya da onu yeniden düzenleme (reform) umudu beslemediğinden dolayı reformist değildir. Düşsel yapıtında her şeyi baştan aşağı değiştirmeyi amaçlar"(Ağaoğulları & Köker, 2004: 213-214).

Bir başka ütopya araştırmacısına göre, "Tarihte görüldüğü gibi ütopya, sadece eleştirmekle kalmazlar, aynı zamanda fantastik ve masalımsı öykülerle toplumları aydınlatır ve böylece insanların özgürleşmesine ön ayak olurlar"(Usta, 2014: 41).

More'un Ütopya eserini göz önünde bulundurarak yaptığı değerlendirmede Kumar şunları yazıyor: "Ütopya, dört yüz yıl boyunca o ilerleme umuduna ve

iyileştirme çabalarına eşlik etmiştir. Kendisi o inancın temel bir ifadesi ve o itkinin kuvvetli bir aracı olmuştur. (...) Belki bir kez icat edildikten sonra, ütopya fikri asla –yani Batı toplumunun kendisi devam ettiği sürece- kaybolmayacaktır” (2006: 656).

Ütopya terminolojisinde karşımıza çıkan, ütopya, distopya, anti-ütopya, üstopya ve heterotopya gibi kavramlardan biri olan eütopya ya da pozitif ütopya tanımına değinmek anlamlı olacaktır. “Pozitif ütopya, yazarın, okuyucunun yaşadığı toplumdan daha iyi bir toplum olarak görmesini istediği, oldukça ayrıntılı bir biçimde betimlenen ve genellikle zaman ve mekân içerisine yerleştirilen hayali bir topluma işaret eder” (Atasoy, 2017: 58).

Türkiye’de gerek yayın dünyasında gerek akademik çalışmalarda, özellikle lisansüstü çalışmalarda çeşitli disiplinlerde, siyaset bilimi, edebiyat ve kentleşme alanlarında yazılan tezlerden bir kaçını örnek olarak verebiliriz.*

TELEANDREGENOS ÜTOPYASINDA EVLİLİK HAYATI

Özellikle Teleandrogenos Ütopyasında Evlilik Hayatı’nda anlatıcı tarafından bulunup okunan ve okunduktan sonra yanmış “esrarengiz papirüs”te yazılan bilgiler aktarılmaktadır.

“Anlatınca görüleceği gibi, “Papirüs”ün yazarı, tarihi, Teleandrogenos’un nerede olduğu, bu meçhul ülkeye söz konusu geziyi kimin, ne zaman yaptığı hakkında doğrudan ya da dolaylı hiçbir bilgi yoktu “Papirüs”te. Papirüs sanki, herkesçe bilinen bir tarihte, herkesçe bilinen bir kimsenin, adı bilinen, ama pek tanınmayan bir yere yaptığı gezinin notlarıydı.” (Şenel, 2003: 18).

Bulunan papirüste sadece evlilik hayatı ve ona ilişkin olaylar ve uygulamalar anlatılmaktadır. Dolayısıyla Teleandrogenos’un başka yönleriyle ilgili bilgilere ulaşamıyoruz. Örneğin nasıl bir yönetim sistemi, ekonomik sistem ya da üretim biçimi geçerlidir bilemiyoruz.

Teleandrogenos Ütopyasında Evlilik Hayatı’nda bütün kurgu evlilik/aile hayatı olarak oluşmuştur. Evlilik düzeni sürdürmenin bir tasarımıdır. Teleandrogenosluların sözlü anayasasının ilk maddesi “sayılar değişmediğinde sonuçlar değişmez biçimindedir” (Şenel, 2003: 60).

Platon’un Yasalar’da düzenlediği kurulabilir ikinci en iyi devlet tasarımında istikrarı korumak için geliştirdiği, aile sayısını sabitlemek fikrine benzerlik dikkat

* Ayhan Yalçınkaya’nın 2004’te yayınlanan “Eğerden meğere” romanlar üzerinden yazılan bir doktora tezi; Seda Çakmak’ın 2016 yılında yazdığı “1980 Sonrası Türk Romanında Karşı Ütopya” adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezi ve Arzu Maltaş Erol tarafından 2016 yılında yazılan “Klasik ve Modern Ütopyalarda Mekân Tasavvuru” adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezi bu alana katkı yapmıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, pek çok süreli yayın, ütopya ve/veya distopya özel sayısı yayınlamıştır. Dergilere örnek olarak şunları sayabiliriz: Notos Öykü, Kitap-lık, Hece, Doğu Batı.

çekicidir. Anayasanın ilk maddesinin sonucu olarak sayıların değişmemesini sağlamak üzere çocuk sayıları, çocukların baba mesleğinden başka bir meslek sahibi olamamaları kuralı gereği de nüfus yapısı ve ekonomik işleyişle ilgili her şeyin sabitlendiği çıkarımını yapabiliriz.

Bu noktada Teleandrogenos'ta her şeyin sabit ve tekrarlanan bir yaşam akışına göre düzenlendiğini görüyoruz. Özetlemek gerekirse doğumdan ölüme bütün yaşam sabit bir akış halindedir. Şimdi bunun kitaptaki sunuluşunu takip ederek işleyişini görelim.

Teleandrogenos'ta aileler tek bir doğumda, biri kız biri erkek ve yapışık ikizler olarak dünyaya gelen iki çocuk sahibidir.

Bu çocuklar 23 yaşına geldikleri zaman ikiziyle evlendirilmek üzere bir hazırlık dönemi olarak yaşam sürdürürler. Doğumdan üç yaşına kadar "kordonlu dönem" denilen bir biçimde birbirlerine ve annelerine göbek bağıyla bağlı olarak yaşarlar. Kordon anneden erkek çocuğa, ondan da kız çocuğa geçmektedir. Bunun sonucu olarak bu dönemde erkek çocuk kızdan daha güçlü ve gelişmiştir. Kordon koştuktan sonra da kardeşler yapışık yaşamaya devam ederler.

Çocuklar 8 yaşına kadar aynı oyunlarla ve eğitimle yetişirken 8 yaşından sonra oyunlarında ve eğitimlerinde farklılaşma başlar. Kız çocuklar sadece evcilik oyunu oynayabilirler. Bu onların ileride sahip olabilecekleri tek meslek olan karılık mesleğine hazırlanmalarının gereğidir. 10-13 yaşları arasında kız çocuk, kardeşine göre eksik kalan gelişimini tamamlamakla kalmaz, ondan daha gelişkin bir hale gelir.

Kızlar 13, erkekler ise 15 yaşlarında cinsel gelişimlerini tamamlamaktadırlar. Bu gelişme kızlar için aynı zamanda bir esaretin başlangıcı olmaktadır.

Evlenecekleri güne kadar cinsel birleşme yaşamlarının büyük ayıp ve suç olduğunu öne süren namus anlayışına bağlı gelenekler çerçevesinde kızlar 13 yaşında 1. Cinsiyet kafesi giydirilerek korumaya alınırlar. Tam bu noktada toplumun yeniden üretiminin cinsel yasaklarla düzenlendiğini görüyoruz. Bu akışa aykırı davrananlar ağır şekilde cezalandırılırlar. Kafese kapatılan kızın kafesinin iki anahtarı vardır. Anahtarlardan biri babasında, diğeri ise kamu yetkilisindedir. Buradan anlıyoruz ki aile, kamu düzeninin temeli sayılmaktadır.**

Aynı zamanda kızlara kendilerinin araç erkeklerin ise amaç olduğu bilgisi belletiliyor. "Teleandrogenos'ta bir "Kutsal Aile" biriminin kuruluşu demek olan evlilik törenleri gerçekten görkemli olur. Bir hafta süren, giderleri kamu kaynaklarından karşılanan şenliklerin ilk gününde, gene o ayırma işleminin yapıldığı geniş alanda, halkın ortasında baş emirci kızın cinsiyet kafesinin kilidini açar. Anahtarı güveye verir. Ana baba kafesi çıkarırlar ve güvey, gelini halkın

** Türkiye'de 1961 ve 1982 anayasalarında yer alan "aile Türk toplumunun temelidir" maddesini anımsayabiliriz.

ortasında, oracıkta ayaküstü ilk kez “kapatır”. Bunun dışında, Teleandrogenos’ta cinsel yaşam tümüyle gizlidir” (Şenel, 2003: 65).

Evlilik töreninden sonra, koca karısına yeni bir cinsiyet kafesi yaptırır. İkinci cinsiyet kafesinin de iki anahtarı vardır. Biri kamu yetkilisinde, diğeri kocadadır. Kadının kafes içinde ve kafesin anahtarının kocada olması kadını kocasının mülkü haline getirmektedir. Teleandrogenos’ta her şey erkeğe göre düzenlenerek erkeğin amaç, dışının ise araç olduğu fikri pekiştirilir.

Yalçinkaya’ya göre “yapıt gerçekte, bu öğelerle en başta namus anlayışını temel sayan Türk ailesinin bir parodisini yapıyor. Yaşamın çeşitliliğine açılan kapılarının tehdit edici bulunduğu ve mümkün olduğunca önlenmeye çalışıldığı, eşitsizliğin biyolojik olarak temellendirildiği, baba mesleğini sürdürmenin özel bir önem taşıdığı, ‘kızını dövmevenin dizini dövdüğü’ Türk ailesinin bir parodisi” (2004: 359).

Kutsal insan kavramının Agamben’in ortaya koyduğu düşüncenin tam tersi bir uygulamayla karşılaşırız. Eğer kadın kocasını öldürürse katil statüsüyle cezalandırılmıyor. Çünkü erkeğin öldürülmesi cezalandırılması gereken bir suç oluşturmak yerine ancak bir akılsızlık ve çıldırma olarak yani bir hastalık olarak kabul edilebilir. Bunun sonucu olarak kadın hasta birisi olarak (kliniğe) kapatılır.

OZMOS KRONOS

Dünyada ölümsüzlüğün gerçekleştiği bir dönem yaşanmaktadır. Ozmos Kronos VI. klon halinden VII. klonuna aktarılma döneminin eşliğindedir. Ölümsüzlük eskiyen bedeninden klon olan yeni bedene taşınması yoluyla sağlanmaktadır.

Böyle bir dönemde Ozmos Kronos araçların ve amaçların evrimi konusunu düşünmektedir. Bunu açıklamak üzere evrenin oluşumundan, canlının ortaya çıkışından başlayarak biyoteknoloji sayesinde ölümsüzlüğün gerçekleştirildiği (günümüze) uzanan bir insanlık tarihi yazmaktadır.

Ozmos Kronos ütöpik bir denemedir ama bu ütopya bir gün ölümsüzlük sağlanacak umudu olarak kurulmamaktadır. Çünkü ölümsüzlük gerçekleşmiştir. Gerçekleştiği tarihten geriye bakarak ölümsüzlüğe giden sürecin tarihi açıklanmaktadır.

Yazar bir bölümde neden-sonuç ilişkisi yerine, sonuç-neden sürecinin kullanılmasını önermektedir (Şenel, 2009: 169).

Amacın “yaşamak” olduğu bir dönemden, ölümsüzlük dolayısıyla “ölmenin” gerçekleştirilmesinin zor olduğu bir zamana geçilmiştir. Sonuçta ölmeyi denemek bilinçli ve güçlü bir tercih olmaktadır. Ozmos Kronos bunu deneyecektir. “İyi de, bu boğazıma düğümlenen duygu neyin nesi”? (Şenel, 2009: 184).

Bu ütopyada zaman ikiye bölünmektedir. Organik Devrim’den Öncesi (ODÖ) ve Organik Devrim’den Sonrası (ODS).

Doğanın içinde yaşanan evrimsel süreç cansız dünyada canlılığın oluşması ve bu canlıların evrimi sürecinde yer yer insanın müdahalesi tarihsel deneyimlere dayanarak özetleniyor. Örneğin Bezelyeci başlığında Mendel'in deneyinden yola çıkarak "yazgı" denen şeyin efendinin sözünde değil bezelyenin özünde olduğu ifade ediliyor (Şenel, 2009: 16).

"Üretim, dağıtım, bölüşüm işleri eskisine göre ne kadar sistemli. Ne kadar güvenli. Her kıtada bir büyük 'standart madde' üreticisi var. Onlarda dünyanın ve ayın taşı toprağı, sıvısı gazı, standartlaştırılıyor." (Şenel, 2009: 33) Bu paragraftan anladığımıza göre her insan gereksinimi kadar alabileceği ve istenilen her şeye dönüştürülecek standart madde üretimi sağlanabiliyor.

"Amaç-araç ilişkisini kavrayabilmek için düşüncenin gelişmesinden önce, araçların gelişmesine başlamalıyım" sonucuna vardı Ozmos Kronos. (Şenel, 2009: 37).

ARAÇLARIN EVRİMİ

Ozmos Kronos araçların evrimini tarih makaraları yardımıyla takip etti. Dördüncü Buzul Çağı'ndan başlayarak insanın araç kullandığını ve geliştirdiği izledi. Öncelikle insanın taş aletlerden önce tahta (ağaç) aletler kullandığını gördü. Ancak onların kalıntıları günümüze ulaşmadığı için biz aletlerin yapımının taş aletlerle başladığını düşünebiliriz. "Cansız araçları çok az ve çok ilkeldi. Araç yerine eller, kollar kullanıldı. Böyle topluluklarda insanlar bedenlerini de araç gibi kullanmıştı. İş sürecinde kırılan, yıpranan, parçalanan, yiten araçların yerine yenilerini "yapmak" da kadınların görevi. Kadınlar bu topluluklarda, yaşamları boyunca, artarda gebe bırakıldı. Birer insan fabrikası gibi çalıştırıldı. Öyle ki, ekonomi politik terimleriyle kavramlaştırılarak, "araç yapan araçlar" durumunda buldukları söylenebilir" (Şenel, 2009: 43).

Ozmos Kronos bu süreci kadınların üretim aracı olarak kullanılması şeklinde değerlendirerek hem toplumun yeniden üretimi; hem de üretimin geliştirilmesinin üretim araçlarının yeniden üretilmesi olarak kullanıldığını tespit ediyor. Böylece amaç-araç ilişkisinde kadın araç konumunda oluyor. Burada önemli olan kadının canlı araç olduğu gibi hem canlı araçların hem de cansız araçların üretiminde kullanılıyor. Buna rağmen toplumda bir güç (iktidar) sahibi olamıyor. Çünkü başka bir araç bu mekanizmanın işlemlerini sağlıyor. Bu yeni araç lisan/dildir. Erkekler dil ve daha sonra din ile kutsal kıldıklarını söyledikleri kadınları araç olarak göreceklerdir ve kullanacaklardır. İleride haz makinası olarak da kadınlar kullanılacaktır.

Dar anlamda maddesel araçların kullanımı yoluyla insan-doğa ilişkisinin sorunları çözümlenirken, insan-insan ilişkilerinden doğan sorunlar dil ile çözülecekti. Dilin bir araç ve silah olarak etkililiğini Neyzen Tevfik'in bir dörtlüğünde görebiliriz:

"Delikli demirin vurmazı olmaz

Arkasına geçip göz uydurmalı,

İnsanoğlunun kanmazı olmaz

Karşısına geçip söz uydurmalı.” (Tevfik, 2001: 80).

İlkel topluluklar insan bedeninin, özellikle kadınların bir araç olarak kullanmasından daha kapsamlı bir canlı araç kullanımı olarak hem antik çağda, hem modern zamanlarda kölelik kurumunu görüyoruz. Ozmos Kronos, “insan, canlı araç kullanımının tadını bir kez almıştı. Onu artık (Allah’tan başka denir) hiçbir varlık durduramazdı. Sınıflı toplumların kurulmasıyla köleler araç takımı içine girdi” (Şenel, 2009: 47-48) diyor.

Efendisine itiraz eden kölenin başlattığı ayaklanma büyük bir şiddetle bastırılmış, katılanlar ceza olarak direklere asılmışlardır. Bu cezalandırma yönteminde ortaya çıkan görünümde yola çıkarak Ozmos Kronos haç sembolünün başkaldırısı önleyecek bir araç olarak insanların boynuna asıldığını söylüyor. Yani din otoritesiyle başkaldırının önlendiğine işaret ediyor.

Bilimin ve teknolojinin ilerlemesiyle insanlar kendilerine benzer robotlar yaptılar. Robotların yapımında “ölü bilim” teolojide, tanrının kullarını kendi suretinde yarattığı söylenişinden yola çıkarak insanlar da kendi suretlerinde robotlar yarattılar (Şenel, 2009: 78).

Bu noktada ütopyanın tehlikesinin hayali olması değil, gerçekleşebilir olması olduğu düşüncesini hatırlayabiliriz. İnsan hayal ettiği her şeyi gerçekleştiriyor. Bu noktada ütopyanın özgürlük hayallerimizi gerçekleştirebileceği gibi distopyalarda karşımıza çıkan özgürlüğün yerini despotik bir sistemin alacağını da düşünebiliriz. Basit bir örnek olarak, bizi zaman ve mekândan özgürleştirecek bir araç olarak gördüğümüz mobil(cep) telefonların hem zaman hem mekân için prangalara dönüştüğünü görüyoruz.

AMAÇLARIN EVRİMİ

Amaç nedir? Yaşamın bir amacı var mıdır? Amaçsız günü gününe yaşayan insanların çoğunluk olması dikkatini çekiyor Ozmos Kronos’un. Öncelikle amacın tanımlanması gerektiğini düşünüyor. Bunun için de amaç-istek(arzu) ilişkisini düşünüyor. Peki, isteklerin ardında ne var? İhtiyaç mı? İsteklerin gereksinimlerin bilinci ise, bu bilinç kimlerde var? Yani insandan başka canlılar ve cansız varlıklar da amaç sahibi olabilirler mi? Evrenin oluşumu bir amaca yönelik olabilir mi? Bu ve benzeri sorular karşısında Ozmos Kronos amacı tanımlayabilecek durumda olmadığını anladı. Önce onu tanımaya çalışmalıydı (Şenel, 2009: 101).

İnsanların üremesi doğal çiftleşme yoluyla gerçekleşmiyordu. “İnsanlar artık hücre çekirdeklerinden klonlanıyorlardı. Ancak olağanüstü durumlarda, iki cinsten alınan üreme hücrelerinin birleştirilmesiyle, o da tüpte (in vitro) dölleniyorlardı”. (Şenel, 2009: 101) Bunun böyle yapılmasının bir sonucu olarak düzen ve kararlı bir üreme, çoğalma sistemi kurulmuş oluyordu. Ozmos Kronos amatör bir genetik mühendisi olarak bu uygulamanın genetik bir örneklige yol

açacağı kanısındaydı. Klonlanmanın işleyişi Ozmos Kronos'un kendi bedeni üzerinden şöyle anlatılıyor: "Ozmos Kronos, yakında VI. klonundaki yüzüncü yaşına girecekti. Belleği, VII. klonundaki yeni bedeninin beynine aktarılacaktı. Bu bedeni, derisinden alınan bir hücreden, kim bilir hangi laboratuvarında geliştirilmişti? Kim bilir neredeki fidanlık alanında, on sekizine ulaştırılmıştı? Onun silinecek belleğinde kim bilir ne anılar güme gidecekti? Yeni klonunun kafatası içindeki boş beyin içine, daha önceki bedenlerinde edinilip aktarılan gelenlerle birlikte VI. Ozmos Kronos'ta edindiği birikim geçirilecekti. Böylece, VII. Ozmos Kronos olarak yeni yaşamına, kim bilir hangi kolonide başlayacaktı? VII. doğum günü ve hoş geldin partisi de o zaman verilecekti. Partinin başında tanıştırıldığı kimselerin adını gene aklında tutamayacaktı. Ama o kolonideki yaşamının sonlarına doğru hepsinin adını, adı gibi biliyor olacaktı." (Şenel, 2009: 102-103).

Amaç-araç ilişkisinin tarihsel gelişimini düşünen Ozmos Kronos, ilk aracı yapan canlıya bilginler tarafından "insan" adının takıldığını saptıyor. İlk insanın araç yapmasının bir amaca hizmet ettiğini, örneğin avı vurmak, yer altından bitki kökü çıkarmak gibi işlevleri gerçekleştirdiğini görüyor. Burada amaç-araç ilişkisinin göreliliği dikkat çekiyor. Aracın yapımı bir amaç olarak "araç edinme amacı"nın gerçekleşmesi oluyordu. Bir bağlamda amaç olan şey, bir başka bağlamda araç olarak görünebiliyordu.

Bu değerlendirmenin sonucu olarak Ozmos Kronos, "sınıfsız yokluk toplumu"nda kadının, hem erkekle olan ilişkisinde hem de çocuğuyla olan ilişkisinde adeta bir araç gibi görüldüğünü düşünüyor (Şenel, 2009: 157).

Amaç-araç ilişkisini tarihsel dönemlere göre düşünen Ozmos Kronos, "sınıfsız bolluk toplumu" ve "organik toplum" dediği iki ayrı dönem için değerlendiriyor. Sınıfsız bolluk toplumunda "toplumsal amaç-bireysel amaç" sentezi önerildi. Bu toplumun bolluk içinde olmadığını, bolluğun hedef olduğunu görüyoruz. Bolluk toplumuna birey-toplum senteziyle ulaşılabilecekti. Bunun için amaçlar anarşisinden amaçlar hiyerarşisine geçildi. Böylece hiyerarşide öncelik ve önem sırasına göre amaçlar sıralandı. Ancak formülde amaçların hiyerarşisi belirlenirken, birey-toplum-yaşayanlar-gelecek kuşaklar gibi ölçütlere göre belirlenecek amaç hiyerarşisinde uzlaşmak her zaman kolay olmadı. Sınıfsız yokluk toplumu – sınıfsız bolluk toplumu adlandırmalarıyla sınıfsız bolluk toplumunu hedefleyen reel-sosyalist denilebilecek bir topluma gönderme yapıldığını düşünebiliriz. Çünkü "bireysel tutkular depreşti. Sınıfsız toplum dağılayazdı" cümlesine konulan dipnotta "Ozmos Kronosun bunları düşündüğü tarihte daha dağılmamıştı" deniliyor (Şenel, 2009: 157). Tarihsel bir döneme işaret ediliyor.

Klasik ekonomi tanımında "sınırsız ihtiyaçların sınırlı kaynaklarla karşılanması" iktisat biliminin doğmasına yol açmıştır. Ozmos Kronos "gereksinimler sınırsızdır yasası ticariye düzeninin anayasasının ilk maddesiydi" diyor. Oysa sınırsız olan gereksinimler değil tutkular idi (Şenel, 2009: 151).

Gereksinimlerin sınırsızlığının kabulü, gereksinimlere ulaşmak isteği olan amaçları da sınırsız hale getirdi. Amaçlar sınırsızsa, araçlar her zaman sınırlı kalacaktı. Buradan yola çıkarak araçların insanlar arasındaki dağılımı, üretim araçları sahipleriyle ona sahip olmayanların varlığı doğal kabul edildi. Tutkuların sınırsızlığı, gereksinimlerin sınırsızlığı olarak yorumlandığında araçlara sahip olma amacı engellenememektedir. Sahip olunacak araçların sınırlılığı araçların toplumda dağılımından kaynaklı sınıfları doğurmuştur.

Bu toplumsal yapılarda ortaya çıkan eşitsizliğin yarattığı sorunları ortadan kaldırma amacı, ütopya düşüncesinin ortaya çıkmasına yol açtı. Kurulmasının olanaklı olduğu düşünülen bir bolluk toplumu sınıfsız bir dünyanın kurulabileceği umudunu beslemektedir.

AMAÇ-ARAÇ İLİŞKİSİ

Ozmos Kronos canlılığın büyük patlamanın bir sonucu olduğunun bilindiğini söylüyor: “Canlılık bir tutsaklık konumu idi ve hep öyle kaldı: yaşama tutsaklık”. (Şenel, 2009: 174-175) Yaşama tutsak olmak zorunlu olarak özgürlüğün nasıl anlaşılacağı sorusunu da gündeme getirir. Acaba özgürlük amaç mıdır? İnsan araç yapan canlıya verilen isim olduğuna göre “yeteneklerini geliştirerek büyük amaçlar seçme özgürlüğüne erebilir” diye düşündü Ozmos Kronos (Şenel, 2009: 176).

İnsanın “amacı nedir” sorusundan, “amaçları nedir” sorusuna geçerek, insanın çok sayıda amaca sahip olduğu düşüncesine ulaşıyor Ozmos Kronos. Bu amaçlar nelerdir? Örneğin, amaçlarını seçmede özgür olmak, mutlu olmak önemli amaçlar gibi görünmektedir. İnsanın mutluluğu amacına ulaşmakla gerçekleşiyorsa, amacı gerçekleştirmek aynı zamanda mutluluğun sona ermesi çelişmesini doğurmaz mı? Böylece mutluluğu sürdürmenin yolu her zaman yeni amaçlar bulup onları gerçekleştirmek oluyor. “Amaçlar tükenince yaşamın bir serap olduğu mu anlaşılacaktı? Yoksa insanlığın her adımı, bir sorunu çözerken başka bir sorunumu yaratmaktaydı? Böylece insanlık hiçbir zaman sorunsuz, dolayısıyla amaçsız kalmayacak mıydı?” (Şenel, 2009: 177-178).

Ozmos Kronos’un yaşadığı dönemde standart ürün paketi olarak hazırlanan ve besine dönüşen bir yiyeceklerle yaşamlarını sürdürüyorlardı. Standart ürün paketleri çeşitli bölgelerde bulunan merkezlerden alınıyor ve hücre olarak adlandırılan evlerinde kendileri tarafından “dönüştürücü denilen bir makine sayesinde” yiyeceğe dönüştürülüyordu. İnorganik maddeden organik maddeye dönüşüm olan bu süreç, Ozmos Kronos’un aklına bazı sorular getirir. “Dönüştürücüm benim aracım, ben de bir dönüştürücü isem! Ben kimin aracıyım? İnsan dışında bilinçli bir varlık olmadığına göre, öteki insanların aracı mıyım? İnsanlık toplumunun aracı mıyım? Yoksa kendi kendimin aracı mıyım? İnsan kendi kendisinin aracı olursa amaç-araç ilişkisi çözülebilir mi?” (Şenel, 2009: 178-179).

Tutsaklık ve özgürlük iki zıt durumdur. Özgürlük ve istek arasında bir bağ kuran Ozmos Kronos'a göre istemediği halde yaşayan insan özgür değildi. Yaşamayı amaçlamadığı halde, yaşamaktan vazgeçme seçimini yapamayan, yaşama tutsak demektir. İnsanların çoğu böyleydi. Ancak bu tutsaklık her zaman aynı anlama gelmemekteydi. Organik Devrim Öncesi ve Organik Devrim Sonrası farklı anlamlar taşıyordu. "ODÖ dönemde, ölüm doğaya tutsaklığın bir görünümüydü. ODS dönemde, ölümsüzlük olanağıyla, yaşamın da doğaya tutsaklık olabildiği belirgin bir şekilde ortaya çıkmaya başladı. Öte yandan, yaşamama özgürlüğünü seçmenin de bir paradoksu vardı. Bu özgürlüğü seçen, ondan sonra hiçbir özgürlüğü kullanamamaktaydı." (Şenel, 2009: 182).

İnsanların amaçlarına ulaşamadığı zaman her ne pahasına olursa olsun yaşama tutsak olduklarını, yaşamdan kopamadıklarını vurgulayan Ozmos Kronos, kendisi pek çok amacını gerçekleştirmiş olarak bu tutkudan kurtulmuştur. Her ne pahasına olursa olsun yaşamayı seçmeyi, salt yaşamış olmak için yaşamayı insan onuruna yakıştıramıyordu. Başka bir deyişle yaşamamayı gönül rahatlığıyla seçebiliyordu. Yaşamamak artık onun başlıca amacı idi. Ancak kamu tarafından yaşamamayı seçmek serbest olmadığı gibi, ölümü başarmak da kolay değildi. Amatör de olsa genetik mühendisi olan Ozmos Kronos belki de bu işi yapabilecek çok az sayıda kişiden biriydi. Dönüştürücüyü sonuç-neden formülüyle çalıştıracak ve son amacına ulaşacaktı. Yani standart madde paketlerini ürünlere dönüştüren makine şimdi Ozmos Kronos'u bir standart madde paketine dönüştürecekti.

Bunu gerçekleştirmek için önce dönüştürücüsünü ayarladı. "Soyundu, içine girdi. Ana rahminde bir fetüs gibi, dizlerini karnına çekti. Başını dizlerinin arasına koydu; ellerinin arasına aldı. Parmaklarını ensesinde kenetledi ve bekledi. Dönüştürücü otuz saniye sonra çalışacaktı. Ertesi gün kendisini aramaya geleceklerdi. Dönüştürücüsünde büyük boy bir madde paketi bulacaklardı. Çalınmış bir paket olduğunu sanacaklardı. Ne olduğunu anlayamayacaklardı. Anlasalar da, hiçbir genetikçi kendisini derleyip toparlayamayacaktı. İyi de, bu boğazına düğümlenen duygu da neyin nesi?"(Şenel, 2009: 184). Ölümsüzlüğün gerçekleştiği bir dünyada, ölümsüzlüğe karşı verilen bir mücadelenin sonunda kazanılan zafer gerçek bir paradokstur. Yeni bir bedene aktarılma olasılığını ortadan kaldıran Ozmos Kronos bunun yarattığı boşluğu sorgulamaktadır.

SONUÇ

Değerlendirmeye çalıştığımız ütopyaların dikkat çeken bir vurgusu olarak amaç-araç ilişkisi örneklerinden biri olarak kadın erkek ilişkisini görüyoruz. Buna göre, her ne kadar sınıfsız yokluk toplumu döneminde bir belirsizlik varsa da, ondan sonra başlayan tüm tarih boyunca kadının araç erkeğin amaç olduğu bir kavrayışın egemen olduğunu görüyoruz. Ütopyalarımız bu durumu ve durumu meşrulaştırmaya çalışan görüş ve inançları eleştirmektedir. Ancak bu sorunun çözümüne ilişkin somut bir öneri de getirmemektedir.

İnsanın amaç mı araç mı olduğu sorusundan yola çıkılan özgürlük tartışmasında yaşamın bir seçim olarak insanın seçemeyeceği bir durum olduğu saptanıyor. Yani hiç kimse yaşama başlamasını özgür bir seçim olarak gerçekleştiremez. Öyleyse sorunun düğümlendiği yer ölümün özgürce kararlaştırılıp gerçekleştirilmesiyle ilgilidir. Ölümsüzlük bilgisine ulaşıldığı için yaşamak değil ölebilmek bir amaç haline dönüşmüştür. Asıl özgürlük yaşamak zorunluluğundan kurtulmak olarak karşımıza çıkıyor.

KAYNAKLAR

- Ağaoğulları, M. A. & Köker, I. (2004). *Tanrı Devletinden Kral Devlete*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Atasoy, E. (2017). Distopyacılık, Ütopya ve Distopya Üzerine Genel ve Eleştirel Bir Bakış. *Doğu Batı*, 80, 55-71.
- Çakmak, S. (2016). *1980 Sonrası Türk Romanında Karşı-Ütopya* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kumar, K. (2006). *Ütopya ve Karşı Ütopya*. (A. Galip, çev.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Erol Maltaş, A. (2016). *Klasik ve Modern Ütopyalarda Mekân Tasavvurları* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şenel, A. (2003). *Teleandrogenos Ütopyasında Evlilik Hayatı*. Ankara: İmge Yayınları.
- Şenel, A. (2009). *Ozmos Kronos*. Ankara: İmge Yayınları.
- Tevfik, N. (2001). *Azab-ı Mukaddes*. Ankara: İtalik Yayınları.
- Usta, S. (2014). *Türk Ütopyaları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Vieira, F. (2017). *Ütopya Kavramı. Ütopya Edebiyatı*. (G. Claeys, haz.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yalçinkaya, A. (2004) *Eğerden Meğere: Ütopya Karşısında Türk Romanı*. Ankara: Phoenix Yayınları.